

20. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10.12.2004 р. 21. Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности. Дисс... канд. юрид. наук. Омск, 2003. 22. Фролов М.В. Имущество как предмет хищения: единство и дифференциация гражданско-правового и уголовно-правового моментов понятия. Дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2002.

Надійшла до редколегії 12.10.07

В. В. Корнієнко

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ДІЛЬНИЧНОГО ІНСПЕКТОРА МІЛІЦІЇ ЯК МЕТОД ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАРКОМАНІЇ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЮ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У сучасних умовах надзвичайно актуальною є робота, спрямована на попередження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів¹, припинення зростання рівня наркоманії в Україні та скоєних на цьому ґрунті правопорушень, про що свідчить низка прийнятих нормативних актів, спрямованих на профілактику злочинності і адміністративних правопорушень. Найбільш важливими серед таких актів можна назвати Концепцію реалізації державної політики в сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002–2010 роки та Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України № 1767 від 20.12.2006 р. [1]. У результаті аналізу зазначених документів можна зробити висновки, що головним критерієм у протидії наркоманії і пов'язаних із нею правопорушень на сьогодні визнано комплексне поєднання зусиль усіх державних та недержавних органів, що опікуються цими соціально-негативними явищами.

Вивчення статистичної інформації дає підстави стверджувати про епідемічний характер поширення наркозалежності населення України. Так, за неофіційними даними, залежними від наркотичних засобів є близько 500 000 українців, переважна більшість яких – молодь віком до 28–30 років. Цей факт ставить під загрозу майбутнє української нації, оскільки постійно зростаюча потреба залежної особи до немедичного вживання наркотичних засобів та інших психоактивних речовин призводить до серйозних наслідків для організму, психічних розладів, втрати соціальних цінностей, а також потенційної можливості вчинення суспільно небезпечних діянь. Так, за даними МВС України, станом на січень 2006 р. взя-

¹ З метою спрощення термінології далі в тексті на позначення понять «наркотичні засоби», «психотропні речовини» та «прекурсори» будемо використовувати термін «наркотичні засоби», а на позначення немедичного вживання та хворобливої пристрасті до них – термін «наркоманія».

то на облік 73 тис. осіб, з яких майже 30 тис. – особи, які допускають немедичне вживання наркотиків, 44 тис. – причетні до незаконного обігу, тобто злочинці, 6,5 тис. поставлених на облік займалися збутом наркотичних речовин. За результатами проведеного правоохоронними органами загальнодержавної профілактичної операції, яка розпочалась наприкінці 2006 р., викрито 40 каналів постачання наркосировини до тіншових ринків і споживачів України, вилучено з обігу майже 2,2 т. наркотичних речовин, припинили свою діяльність 87 «нарколабораторій» і майже 460 «наркопритонів» [2, с. 7]. Але, погоджуючись з точкою зору багатьох науковців, слід підкреслити, що лише силами правоохоронних органів та міліції зокрема неможливо істотно впливати на складну систему протидії злочинності і адміністративним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, яка існує і розвивається за рахунок поширення наркоманії та оперує колосальними сумами «брудних» грошей [3, с. 28]. Вирішити зазначені проблеми, на нашу думку, можливо лише за умов комплексного поєднання зусиль державних структур і неурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію наркоманії. Служба дільничних інспекторів міліції одною із тих державних структур, одним з основних завдань якої є попередження та боротьба з наркоманією і вчиненням на її ґрунті злочинів та інших правопорушень. Отже, саме в діяльності дільничних інспекторів міліції варто застосовувати новітні попереджувальні заходи організаційно-правового та психолого-педагогічного характеру.

Враховуючи складність проблеми попередження та боротьби з наркоманією та пов'язаних із нею правопорушень, наше дослідження ґрунтується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених як правової, так і соціальної та педагогічної галузей науки, зокрема: К. К. Афанасьєва, О. М. Бандурки, П. М. Білого, С. П. Гірницького, А. А. Музики, В. А. Соболева, Ю. О. Свеженцевої, І. К. Сосіна, М. С. Хрупи, І. В. Смірної, Д. О. Штанько, М. О. Шакірова і деяких інших. Без сумніву, їх наукові праці відіграли важливу роль у вирішенні соціально-правових, правоохоронних, педагогічних та інших проблем протидії зазначеним негативним явищам. Але, на жаль, у результаті проведеного аналізу можна зробити висновок, що багато ґрунтовних та корисних пропозицій ще не знайшли свого практичного втілення. Тому метою даної статті є сприяння вдосконаленню методів роботи дільничних інспекторів міліції щодо попередження випадків немедичного вживання особами наркотичних засобів у поєднанні із залученням до цієї справи представників урядових та неурядових організацій.

Як повинна бути організована діяльність дільничних інспекторів міліції у сфері попередження наркоманії задля досягнення ефективного результату і на що слід спрямовувати існуючий ком-

плекс заходів? Відповідь на це запитання лежить у розумінні генезису наркоманії як соціального явища. Як справедливо зазначив М. М. Андреев, «боротися правоохоронцям потрібно не з наркоманами, а з наркозлочинністю», тобто з особами, які займаються або причетні до пересилання, виготовлення або збуту наркотичних та психотропних речовин [4, с. 9]. Таким чином, на нашу думку, ефективний шлях до зниження рівня наркоманії у суспільстві має два напрями: профілактична робота, яка направлена на утримання особи від вживання наркотиків, та припинення злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних речовин. Підтримуючи погляди соціолога В. О. Соболева, зазначимо, що боротьбу з наркозлочинністю можна умовно порівняти з економічною сутністю наркобізнесу: з одного боку, необхідно спрямовувати зусилля на зниження пропозиції наркотичних засобів (припинення злочинності у цій сфері), а з іншого – на зниження попиту на них (профілактична робота з населенням) [5, с. 289]. В останньому випадку об'єктом попереджувальної роботи виступають як ті особи, що вживають наркотики, так і ті, які не мають досвіду використання наркотичних засобів.

Основним підрозділом у системі МВС України, що займається проведенням індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення злочинів і адміністративних правопорушень, є відділення дільничних інспекторів міліції. А. В. Бережний підкреслює, що профілактичний вплив дільничного інспектора міліції стосовно конкретних категорій осіб доцільно розглядати, поперше, як один із його обов'язків щодо застосування комплексу виховних заходів; по-друге, як процес, спрямований на зміну антигромадських поглядів і звичок осіб, прищеплювання їм моральних якостей; по-третє, як результат реалізації вимог відповідних законодавчих і нормативних актів України. У кожному конкретному випадку зміст профілактичного впливу визначається особливостями правопорушника і навколишнім соціальним мікросередовищем, а також характером заходів, що застосовує дільничний інспектор міліції [6, с. 105–106]. Отже, індивідуально-профілактичну роботу дільничного інспектора міліції можна визначити як нормативно врегульовану сукупність організаційно-правових і виховних заходів, спрямованих на:

а) недопущення протиправних дій з боку конкретних осіб, які до такої поведінки схильні;

б) позитивну зміну особистісної орієнтації людини, подолання її антисоціальних поглядів та настанов;

в) формування поваги до особистості, до норм права тощо;

г) усунення причин, що спонукають до протиправних дій, і створення умов, які виключають антисоціальні вчинки конкретних осіб.

Під час проведення індивідуально-профілактичної роботи щодо попередження наркоманії та пов'язаних із нею правопорушень дільничні інспектори міліції керуються: Конституцією України, Кримінально-процесуальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України «Про міліцію», Постановою Кабінету Міністрів України № 743 від 01.06.2002 р. «Про затвердження Порядку знищення рослин, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, а також відходів таких рослин», Наказом МВС України від 20.10.2003 № 1212 р. «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України», Наказом МВС України від 18.08.2004 р. № 962 «Про затвердження Інструкції з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», спільним Наказом Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України від 10.10.1997 р. № 306/680/21/66/5 «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини» і деякі інші.

Проведене нами раніше дослідження особливостей здійснення індивідуально-профілактичної роботи дільничних інспекторів міліції щодо попередження наркоманії та пов'язаних із нею правопорушень по місту Харкову та області дозволило виявити певні недоліки, які істотно впливають на результати роботи [8]. Проблемним аспектом її досі залишається велика завантаженість дільничних міліціонерів, виходячи з багатофункціонального характеру роботи цієї служби; мають місце формальне ставлення до виконання обов'язків, недосконалість системи показників у роботі, велика кількість звітної документації тощо; залишає бажати кращого налагодженість взаємодії дільничних інспекторів з державними органами та громадськими організаціями. Серед найбільш гострих проблем – матеріально-технічне і кадрове забезпечення служб дільничних інспекторів міліції, що особливо стосується невеликих міст і селищ, хоча саме тут як раз слід звернути увагу на тенденцію до збільшення кількості наркозалежних осіб у сільській місцевості (порівняно з 1994 р. їх стало більше у 35 разів) [9, с. 11].

Перш ніж перейти до аналізу змісту індивідуально-профілактичної роботи дільничного інспектора міліції щодо попередження наркоманії, необхідно, на нашу думку, визначитись із причинами та умовами цього явища. Аналіз наукової та аналітично-статистичної літератури дає підстави вважати, що поширення наркотичної залежності в Україні залежить в основному від соціально-демографічних чинників. До них можна віднести: соціальну

інфраструктуру регіону або району, етнічний склад населення, характер його зайнятості, місцеві звичаї, традиції та культуру тощо. Як вважають фахівці, в основі мотивації початку вживання наркотиків знаходяться дві речі. По-перше, це надія вирішити якісь внутрішні проблеми за допомогою наркотику. По-друге, з наркотиком чи іншою психотропною речовиною переважає більшість наркозалежних осіб «познайомилася», як правило, завдяки близьким або друзям. Останні, в свою чергу, роблять це, на думку фахівців, з добрими намірами, даючи змогу іншим отримати задоволення, відчуття такої ж самої «ейфорії», тому вони всіма способами «рекламують» наркотики [10, с. 43]. Поряд з цим серед найпоширеніших причин також можна виділити:

- слабку поінформованість населення про природу наркотичних засобів, особливості їхньої дії на організм та наслідки немедичного вживання;

- відносну доступність наркотичних засобів, що є наслідком великого попиту на них, в основі якого фігурують: мода, бажання сучасно «відірватися», повсякденні труднощі перехідного періоду у молоді, постійні депресії;

- домінування негативних (з точки зору традиційної моралі) цінностей у суспільстві, що призводить до падіння загальної культури, нівеляції основних життєвих цінностей. «Наркотична субкультура» на тлі загальної байдужості до проблеми зрощує велику кількість «своїх нащадків», пронизуючи кожную сферу суспільного життя;

- недостатньо широку мережу закладів здорового, активного дозвілля: клубів за інтересами, гуртків, спортивних секцій тощо. Крім того, останнім часом все більше з'являється нічних клубів і подібних розважальних закладів, у деяких з яких можна без проблем придбати наркотики.

Таким чином, у результаті дії зазначених вище факторів відбувається моральний занепад нашого суспільства й передусім молоді віком від 14 до 18 років. Юнацький максималізм, який ґрунтується на сприйнятті справедливості в чистому вигляді, зіштовхується з психологією «подвійних стандартів»: коли від дорослих підліток чує одне, а оточуюча дійсність виглядає зовсім інакше. Тому такі юні «правдошукачі» починають знаходити підтримку в компаніях однолітків. І досить часто такі компанії є проблемними з точки зору моралі, а іноді – й закону.

Слід зауважити, що характерною рисою наркоманії залишається її поширення у великих містах і промислово розвинених областях півдня та сходу України. Єдиним винятком із цього правила є Харківська область, де показники захворюваності на наркоманію та поширеності наркотиків серед населення в декілька разів менші, ніж у суміжних регіонах. На думку професора

І. К. Сосіна, причинами відносно сприятливої ситуації в Харківській області є:

- послідовна діяльність фахівців-наркологів та представників громадських організацій, спрямована на профілактику наркоманії серед дітей та молоді;

- відносно ефективна робота правоохоронних органів щодо протидії незаконному обігові наркотиків та психотропних речовин;

- відносно низький рівень реального безробіття й бідності;

- високий індекс рівня освіти (велика кількість навчальних закладів та осередків культури) [11, с. 9].

Однією із причин досить низького рівня поширення наркотичної залежності, як було зазначено вище, протидія незаконному обігу наркотичних засобів, яка включає до себе і попереджувальну діяльність. Серед попереджувальних заходів окреме місце посідають заходи індивідуально-виховного впливу, які розрізняються відповідно до того, з якою групою осіб доводиться працювати. Об'єднані спільною метою, такі заходи включають як ранню профілактику випадків вживання наркотичних засобів, так і допомогу особам, які вже мають проблеми від дії цих речовин. Але, незважаючи на усі зусилля, спрямовані на подолання проблем наркоманії, заходів лише дільничного інспектора міліції недостатньо. З метою найбільш ефективної протидії наркоманії і пов'язаних із нею правопорушень особливо увагу слід звернути на необхідність взаємодії у зазначеній сфері з організаціями, що займаються соціальними проблемами та проблемами наркоманії. Така взаємодія постає надзвичайно плідною через поєднання соціально-правових заходів впливу, спрямованих на запобігання поширенню наркоманії, особливо серед молоді. До зазначених заходів можна віднести:

- 1) проведення необхідної роз'яснювально-профілактичної роботи на дільницях: виступи в школах, ПТУ, ВУЗах з обов'язковим врученням візитних карток і пам'яток з профілактики злочинів. Такі заходи мають на меті встановлення довірчих стосунків із громадянами, що мешкають, навчаються або працюють на території обслуговування дільничним інспектором; отримання від населення будь-якої інформації про можливі місця збору криміногенного елементу, осіб, які надають приміщення для вживання наркотиків і психотропів, розпиття спиртних напоїв тощо; встановлення серед мешканців дільниці осіб, які незаконно виготовляють, зберігають, перевозять, пересилають і збувають наркотичні засоби;

- 2) взаємодію з культурно-просвітницькими закладами. Особливої уваги заслуговує питання профілактичної діяльності в школах. Вихователі та психологи закладів освіти повинні проводити відповідні тестування учнів та студентів, а дільничний інспектор може допомагати реалізовувати необхідні для цього заходи. Наприклад, організувати зустрічі учнів і студентів з тренерами

спортивних секцій, керівниками клубів тощо, щоб вільний час молоді був заповнений спортивно-творчою діяльністю. Тісна співпраця вчителів, психологів, лікарів та правоохоронців сприятиме своєчасному виявленню випадків вживання наркотиків школярами та адекватному реагуванню на такі випадки. Вважаємо, що під час такої співпраці необхідно:

а) надавати організаційну й методичну допомогу у вивченні, узагальненні та розповсюдженні передового досвіду попередження наркоманії в навчальних закладах;

б) дільничним інспекторам міліції шляхом взаємодії з оперативними уповноваженим КМСН, БНОН брати участь у проведенні в навчальних закладах днів (тижнів) пропаганди адміністративного, кримінального права, боротьби з наркоманією та іншими соціально-негативними явищами;

в) допомагати вчителям, лікарям в оформленні стендів, бюлетенів, фотогазет, плакатів з використанням матеріалів ОВС про шкоду наркоманії, токсикоманії, про відповідальність за вживання наркотичних засобів. Також корисно запрошувати місцеві засоби масової інформації для висвітлення та пропаганди такої діяльності. На нашу думку, зазначені заходи будуть сприяти зміцненню авторитету міліції серед населення і дадуть позитивний приклад спільної профілактичної діяльності всім органам і організаціям;

3) лекційні виступи в школах, ПТУ, ВУЗах за участю спеціалістів закладів охорони здоров'я (наркодиспансерів, лікувальних установ тощо), а також спеціалізованих фондів. Наприклад, у місті Харкові існує громадська організація «Фонд рятування дітей та підлітків України від наркотиків», яка має багаторічний досвід соціально-виховної роботи.

Вважається, що під час підготовки до виступів і проведення лекцій повинен бути врахований вік аудиторії, соціальна група тощо.; в оригінальній та доступній формі повинні бути викладені правдиві дані про наркоманію, трансформацію її форм та засобів впливу на організм людини, наведені приклади трагічних наслідків наркоманії. Фахівці стверджують, що найбільш позитивного ефекту від таких зустрічей можна досягнути, якщо запрошувати з метою виступу на лекції людей, які відчули на собі негативний вплив наркотиків. Бажано, щоб запрошена особа була одного віку з присутніми, оскільки це сприяє більшому взаєморозумінню.

Очевидно, що під час проведення зазначених заходів взаємодіють елементи соціальної допомоги, словесні форми переконання й переконання справою. Ще раз підкреслимо, що ефективність індивідуально-профілактичної роботи щодо попередження наркоманії та пов'язаних із нею правопорушень залежить від належним чином організованої спільної діяльності вищезазначених органів.

Саме така робота, на нашу думку, є найбільш результативною, але, на жаль, використовується не досить широко. У багатьох розвинених країнах неурядові організації, діяльність яких спрямована на профілактику наркоманії, активно працюють за підтримки владних структур і правоохоронних органів. Вважаємо, що таку практику необхідно розвивати і ширше використовувати в усіх регіонах України, тим більше, що такі організації дійсно існують і виконують свої функції. Тільки об'єднавши зусилля, суспільство може, бодай не повністю утриматись, але стати на шлях зниження рівня вживання наркотичних засобів.

Список літератури: 1. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767// Система інформ.-правового забезпечення «Ліга–Закон» Файл: КР 061767. ЛНТ. 2. Карпюк Г. Канікул для контрабандистів не буде. (Профілактична операція) // Іменем Закону. № 3 (5545). 3. Смірнова І. В. Як приборкати наркобізнес в Україні // Міліція України. 2005. № 11. 4. Інтерв'ю з начальником Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України М. М. Андрєєвим // Іменем закону №2 (5492). 2006. 5. Молодёж и наркотики (социология наркотизма) / Под ред. проф. Соболева В.А. и доц. Рущенко И.П. Х., 2000. 6. Афанасьев К.К., Бережной А.В., Головин А.П., Ткаченко В.І. Організація діяльності дільничного інспектора міліції. Навчальний посібник. Луганськ, 2007. 7. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України N 1212 від 20 жовтня 2003 року // Сист. інформ.-прав. забезп. «Ліга–Закон» Файл: Reg 8352. ЛНТ. 8. Корнієнко В.В., Маркелов С.П. Попередження наркоманії дільничними інспекторами міліції: Наук.-практ. реком. Х., 2007. 9. Білоусов Ю. Л. Інституціоналізація профілактики наркотизму в Україні: Автореф... канд. соц. наук: (22.00.03) / Нац. ун-т. внутр. справ. Х., 2003. 10. Звоницкий Э. Маркелов С. Наркотики и наркоманы: Научно-популярное издание / Фонд спасения детей и подростков Украины от наркотиков. Х., 2006. 11. Актуальні тенденції поширення залежності від психоактивних речовин в Україні. Щорічний аналітичний огляд. Вип.3 // Академія медичних наук України, Міністерство охорони здоров'я України, Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України, Х., 2006. 12. Селіванов М.П., Хрупта М.С. Антинаркотичне законодавство України. Історія, теорія, коментар. К., 1997. 13. Штанько Д.О. Наркотизація молоді: аспекти, проблеми і наслідки // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. 2002. Вип. 20.

Надійшла до редколегії 17.10.07

В. Ю. Кузьміна

МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЗУМПЦІЙ У ХОДІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

Презумпції мають велике значення для особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора і судді під час розслідування і судового розгляду кримінальних справ. Вони належать до формальних засобів доказування, які є стрижнем кримінально-процесуальної діяльності. Правильне здійснення доказування в цілому забезпечує реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу.

Вивчення та використання презюмування в ході доказування обумовлюється складністю розумового процесу взагалі, неможли-